

УДК 347.73

О. Г. Оксюта

здобувач Науково-дослідного інституту публічного права

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Постановка проблеми. Філософи та мислителі в усі часи відмічали дивовижний по своїй природі та властивостям феномен права, який в реальності втілювався юристами-правниками. Звичайно, в своєму зародковому стані право мало вигляд якісно однорідних, незначних за ступенем формалізму та глибоко етнічних правил поведінки соціуму на певній території. З часом обсяг подібних правил та їх зміст змінювався, що привело до появи правових систем, наповнених великою кількістю юридичних норм, інститутів, галузей тощо. До того ж, розвиток права зробив з нього категорію не просто об'єктивну існуючу, а активно діючу, регулюючу. Так, на сьогоднішній день право пронизує суспільні відносини будь-якого змісту, зокрема в сфері адміністративного судочинства, тобто, регулює їх, що дає усі підстави виділяти категорію правового регулювання та усіх належних до неї різновидів. При цьому, не варто забувати про ідейну основу права, показник його призначення в соціальному середовищі, який втілюється у наборі відповідних принципів.

Стан дослідження. Окремі проблемні аспекти адміністративного судочинства у своїх наукових працях розглядали: О.В. Бабкіна, К.Г. Волинка, В.Б. Пчелін, Л.В. Тихомирова, М.Ю. Тихомиров, О.Л. Соколенко, Ю.Ф. Кравченко, М.С. Горшеньова, К.О. Закоморна, В.О. Ріяка, А.М. Колодій. Однак, незважаючи на чималу кількість наукових розробок, в юридичній літературі відсутні комплексні дослідження присвячені визначенню та характеристиці принципів адміністративно-правового регулювання адміністративного судочинства, що беззаперечно слід вважати суттєвою прогалиною на теоретичному та практичному рівнях.

Саме тому **метою статті** є: визначити та охарактеризувати принципи адміністративно-правового регулювання адміністративного судочинства

Виклад основного матеріалу. Починаючи аналіз та виділення принципів адміністративно-правового регулювання адміністративного судочинства зазначимо, що їх специфіка нерозривно пов'язана із різновидом правового регулювання до якого вони відносяться, в нашому випадку – адміністративно-правового регулювання адміністративного судочинства, що ставить у вимогу необхідність звернення уваги зміст цієї категорії.

Аналіз наукових точок зору показав, що на сьогоднішній день відсутня єдина наукова концепція з приводу сутності правового та адміні-

стративно-правового регулювання, а також особливостей, які притаманні цим категоріям. Втім, спільні моменти багатьох вчених теорій із зазначеного приводу говорять про наявність єдиного, так би мовити, змістовного «скелету» категорії правового регулювання. Так, регулювання позначає упорядковуючий вплив, а термін «право» вказує на сутність засобів такого впливу. Звідси виходить, що правове регулювання – це вплив права на суспільні відносини, який виражається у системі юридичних норм, методів та засобів. Слідуючи тієї ж логіки, адміністративно-правове регулювання – це відгалуження правового регулювання у його класичному вигляді. Але якщо остання категорія позначає вплив всього права, то у формі «адміністративній» даний вплив набуває галузевого обрамлення, тобто, здійснюється через адміністративну галузь права. Таким чином, беручи до уваги вищенаведене, ми дійшли до висновку, що адміністративно-правове регулювання адміністративного судочинства – це об'єктивно існуючий, ґрунтований на відповідних принципах юридичної реальності вплив адміністративно-правових норм, методів та засобів на суспільні відносини в сфері організації адміністративного судочинства в Україні.

Як бачимо, невід'ємною складовою адміністративно-правового регулювання адміністративного судочинства є принципи, на яких цей вид юридичного впливу побудовано та відповідно до яких спрямовується його дія. Поняття принципів активно досліджувалось представниками правової науки. В загальному вигляді у праві принципи характеризуються як основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо [1, с. 110–111]). Водночас, класичний підхід до розуміння принципів використовується вченими досить рідко. Як правило, науковці виражають свої думки з приводу сутності категорії, застосовуючи для її характеристики складні термінологічні конструкції. Наприклад, за визначенням О.Ф. Скакун принципи права – це об'єктивно властиві праву відправні начала, незаперечні вимоги (позитивні зобов'язання), які ставляться до учасників суспільних

відносин з метою гармонічного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів. Іншими словами, це є своєрідна система координат, у рамках якої розвивається право, і одночасно вектор, який визначає напрямок його розвитку. Принципи є підставою права, містяться у його змісті, виступають як орієнтири у формуванні права, відбивають сутність права та основні зв'язки, які реально існують у правовій системі. У принципах зосереджено світовий досвід розвитку права, досвід цивілізації. Тому принципи права можна назвати стрижнем правової матерії [2, с. 221].

Як відзначав В.В. Лазарев принципи права по своїй сутності є узагальненим відображенням об'єктивних закономірностей розвитку суспільства. Властиві принципам права якості універсального й абстрактного освоєння соціальної дійсності обумовлюють їх особливість у структурі правової системи, механізмі правового регулювання, правосвідомості тощо. Принципи права є синтезуючими положеннями, що поєднують зв'язками, ідеологічною основою походження, утворення, становлення і функціонування правових явищ. Вони визначають нормотворчу і правозастосовну діяльність, координують функціонування механізму правового регулювання, є критеріями оцінки правомірності (правової природи) рішень органів держави і дій громадян, формують правове мислення і правову культуру, цементують систему права. Принципи права виникають при наявності відповідних об'єктивних умов, мають історичний характер або відображають результати раціонального, наукового осмислення закономірностей розвитку об'єктивної дійсності. Принципи права у формально-юридичному аспекті знаходять висвітлення в нормах права, завдяки їхньому формулюванню в статтях нормативно-правових актів або деталізації в групі норм права і відображення у відповідних статтях нормативно-правових актів [3, с. 72].

Таким чином, принципи в праві – це категорія багатогранна та неоднозначна, яка в основному характеризує основоположну ідейну форму, відповідно до та на підставі якої право формується, діє та реалізується. Іншими словами, принципи є правовими нормами вищої категорії, які існують об'єктивно, а не тільки в положеннях нормативно-правових актів, та які виражають найвищий ціннісний орієнтир права.

В питанні класифікації принципів адміністративно-правового регулювання адміністративного судочинства та виділення їх конкретних груп також мають свої особливості. В рамках загальної правової теорії, наприклад, С.С. Алексєєвим принципи поділяються на загальносоціальні (виражають соціально-політичний зміст права) та власне правові принципи (виражають спеціально-юридичний зміст права) [4, с. 98]. О.В. Бабкі-

на та К.Г. Волинка виділяють принципи загально-правові, міжгалузеві, галузеві та принципи організації і функціонування держави. Вчені пояснюють, що загально-правові принципи права притаманні всім галузям права, й відображають природу права загалом. До них належать принципи законності, справедливості, юридичної рівності, соціальної свободи, соціального і громадського обов'язку, демократизму у формуванні й реалізації права, національної рівноправності, гуманізму, рівності громадян перед законом, взаємної відповідальності держави й особистості, верховенства права, політичного, ідеологічного й економічного плюралізму, непорушності прав людини. Міжгалузеві принципи характерні водночас кільком галузям права: здійснення правосуддя тільки судом, гласність судового розгляду, національна мова судочинства, незалежність судів і підпорядкованість їх лише закону, принцип змагальності в цивільно-процесуальному та кримінально-процесуальному праві. Галузеві принципи права визначають специфіку конкретної галузі права: забезпечення свободи праці й зайнятості – у трудовому праві; індивідуалізації покарання – у кримінальному праві; рівноправності всіх форм власності – в цивільному праві. Принципи організації і функціонування механізму держави – це законодавчі вимоги, які покладено в основу формування, організації і функціонування механізму держави. До них належать принципи демократизму, гуманізму, розподілу влади, законності, рівного доступу громадян до державної служби, підзвітності нижчих органів вищим, професіоналізму і компетентності державних службовців, гласності, відповідальності державних службовців за прийняті рішення, неупередженості, дотримання етичних вимог та інші [5, с. 72-78; 6, с. 51]. Безпосередньо в сфері регулювання адміністративного судочинства питанням класифікації принципів займався В.Б. Пчелін, який зазначав, що принципи організації адміністративного судочинства України доцільно класифікувати залежно від сфери їх поширення на такі: загальноправові, що діють у всіх сферах суспільного життя, врегульованих правом; між-галузеві, які використовуються в межах здійснення будь-якого судочинства, зокрема адміністративного; галузеві, що використовуються та діють виключно в адміністративному судочинстві України [7, с. 169].

На нормативно-правовому рівні, одразу в декількох документах наводяться класифікації та визначаються принципи правового регулювання безпосередньо судоустрою на території нашої держави. Зокрема, в положеннях Закону України «Про судоустрій та статус суддів», а саме в Розділі I вказано, що організація судової влади в Україні здійснюється на основі принципу незалежності судів; забезпеченості права на справедливий суд,

повноважений суд; забезпеченості рівності усіх перед законом і судом; гласності і відкритості судового процесу; професійної правничої допомоги при реалізації права на справедливий суд; обов'язковості судових рішень; забезпеченості права на перегляд справи та оскарження судового рішення і таке інше [8]. Аналогічні положення мають у Кодексі адміністративного судочинства України, а саме в частині 3 статті 2 нормативно-правового акту визначено, що основними принципами адміністративного судочинства є: верховенство права; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; обов'язковість судового рішення; забезпечення права на апеляційний перегляд справи; забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом; розумність строків розгляду справи судом; неприпустимість зловживання процесуальними правами; відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судові рішення [9].

Проте, вважаємо, що особливий характер принципів адміністративно-правового регулювання адміністративного судочинства не дає можливості застосовувати до них стандартну класифікацію, а також зараховувати до їх складу якийсь конкретний перелік правових ідей. Фактично, досліджувані принципи – це симбіотичне поєднання вихідних положень організації судоустрою в цілому, адміністративної сфери судочинства, а також правового та адміністративно-правового регулювання. Таким чином, це окрема група принципів, об'єднана спільною сферою існування та впливу. До неї входять ідеї як загально-правового, так і галузевого характеру, які на нашу думку породжуються виключно в сфері адміністративно-правового забезпечення адміністративного судочинства.

1. Одним з головних принципів адміністративно-правового регулювання адміністративного судочинства в Україні виступає законність. Законність (англійською «legality», «legitimacy») – розглядається в широкому розумінні як принцип точного та неухильного дотримання законів та підзаконних актів всіма органами держави, посадовими особами та громадянами. Вчені в своїй більшості одноставні в тому, що законність слід розглядати як режим, при якому будь-яка діяльність може протікати безперешкодно тільки у випадку її відповідності законам держави [10, с. 164; 11; 12, с. 23]. Тобто, відповідно до принципу законності, адміністративно-правове регулювання адміністративного судочинства має відбуватися виключно в рамках чинного законодавства, на підставі визначених ним механізмів та юридичних інструментів.

2. Другим не менш важливим є принцип забезпеченості прав і свобод людини. Джерелом даного принципу є норма статті 3 Конституції України, де вказано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [13]. Принцип забезпеченості прав і свобод людини передбачає існування вимоги щодо необхідності здійснення регулювання адміністративного судочинства із максимальною підтримкою належного рівня захищеності основоположних прав людини. Іншими словами, адміністративно-правове регулювання даного виду судочинства повинно забезпечувати основні права як осіб-адресатів регулювання, тобто, працівників судових органів, так і «користувачів» адміністративного судочинства – осіб які прийшли до відповідної судової установи за захистом своїх прав.

3. Відмітити треба існування такого принципу, як забезпечення цілей судочинства. Відповідно до нього адміністративно-правове регулювання адміністративного судочинства повинно направлятися на створення сприятливих умов, в яких здійснення даного виду судочинства буде мати найбільший ефект та соціальну користь.

4. Із попередньою основоположною ідеєю перекликається принцип розподілу владної компетенції. Походить даний принцип від статті 6 Конституції України в якій зазначається, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. До цього ж у Розділі VIII Конституції закріплено гарантії незалежності судової гілки влади та передбачено, що держава в особі інших гілок влади не має права впливати на сферу правосуддя, а лише забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. Тобто, адміністративно-правове регулювання адміністративного судочинства має відбуватися в спосіб при якому на сферу правосуддя не буди здійснюватися жодного впливу бот тиску.

5. Важливе значення в контексті адміністративно-правового регулювання адміністративного судочинства відіграє принци рівності. За думкою П.О. Кропоткіна, рівність – це справедливість, це повага до особи, визнання її повної свободи, а також духовне розкріпачення [14, с. 307-308; 15, с. 136]. Як вказує, В.О. Ріяка, М.С. Горшньова, К.О. Закоморна принцип рівності у його правильному розумінні не допускає суперечності зі свободою і разом з нею дає кожній людині змогу реалізувати своє право на індивідуальність. Свобода дає рівність, яка дозволяє людям бути різними, не заперечуючи їх відмінностей. Рів-

ність – це, насамперед, рівність можливостей, включаючи можливість нерівного вибору, можливість нерівних успіхів у галузі освіти, а тим самим і в діяльності за фахом, можливість дотримуватися тих чи інших релігійних і політичних поглядів [16, с. 76]. В положеннях Конституції принцип рівності закріплюється в статті 24 де вказано, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [13]. В свою чергу, у сфері адміністративно-правового регулювання адміністративного судочинства вищенаведений принцип виражається у наявності реальних можливостей у всіх суб'єктів правовідносин, які в галузі організації адміністративного судочинства виникають, в рівній мірі реалізовувати надані законодавством права та обов'язки незалежно від тих чи інших суб'єктивних ознак.

6. Останнім у нашому переліку але не за значенням є принцип забезпечення гласності та відкритості адміністративного судочинства. Як слушно зауважує В.В. Король під час дослідження особливостей гласності в сфері кримінального судочинства, гласність – це один з найважливіших проявів демократичності держави, основа демократії, її фундамент, оскільки тільки інформованість громадян надає їм можливість із знанням справи брати участь в управлінні державою [17, с. 51]. В аспекті адміністративно-правового регулювання адміністративного судочинства принцип гласності передбачає забезпечення умов за яких здійснення правосуддя в адміністративній сфері буде мати максимально відкритий вигляд, що досягається шляхом: підтримки належного стану функціонування автоматизованої системи документообігу в судах, наявності відповідної кількості технічних засобів для фіксування судового процесу, запровадження інформаційних технологій в механізм організації адміністративного судочинства тощо.

Висновок. Таким чином, за своїм юридичним змістом принципи адміністративно-правового регулювання адміністративного судочинства – це також принципи права, але такі, що мають галузеву направленість та виражають ідейну основу конкретного юридичного явища. Отже, дані принципи являють собою вихідні ідеї, основоположні орієнтири, найвищі та найбільш значущі нормативні правила відповідно до яких відбувається вплив адміністративно-правових норм, методів та засобів на суспільні відносини в сфері організації адміністративного судочинства в Україні. Дотримання окреслених у статті принципів є обов'язкових для всіх суб'єктів адміністративного судочинства.

Література

1. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 1 : А–Г. К. : Вид-во «Юридична думка», 2011. 656 с.
2. Скакун О.Ф. Теория государства и права / О.Ф. Скакун // Х.: Консум, 2000. 704 с.
3. Лазарев В.В. Общая теория права и государства / Под ред. В.В. Лазарева // М: Юрид. лит., 2001. 520 с.
4. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2-х т. / С.С. Алексеев // М. : Юрид. лит., 1981. Т. I. 361 с.
5. Бабкіна О.В. Теорія держави і права у схемах і визначеннях / О.В. Бабкіна, К.Г. Волинка. К. : МАУП, 2004. 144 с.
6. Безкровний Є.А. Організаційно-правові засади діяльності органів прокуратури України з розгляду звернень: дисертація / Є.А. Безкровний // Київ: Національна академія прокуратури України. 2005. 263 с.
7. Пчелін В.Б. Класифікація принципів організації адміністративного судочинства України / В.Б. Пчелін // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Серія Право. Випуск 33-2. Том 1. С.166–169.
8. Про судоустрій і статус суддів: закон від 02.06.2016 №1402-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст.545.
9. Кодекс адміністративного судочинства України: кодекс, закон від 06.07.2005 №2747-IV // Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35. Ст.446.
10. Тихомирова Л.В., Тихомиров М.Ю. Юридическая энциклопедия / Л.В. Тихомирова, М.Ю. Тихомиров // М., 1997. 526 с.
11. Лунев А.Е., Студенкин С.С., Ямпольский Ц.А. Социалистическая законность в советском государственном управлении / А.Е. Лунев, С.С. Студеникин // М. 1948. 132 с.
12. Соколенко О.Л. Організаційно-правові питання забезпечення законності в діяльності митних органів України: дисертація / О.Л. Соколенко // Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. 2004. 193 с.
13. Конституція України: закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Офіційний вісник України. 2010. № 72/1. Ст.2598.
14. Кропоткин П.А. Этика / П.А. Кропоткин // М. 1991.
15. Кравченко Ю.Ф. Свобода як принцип демократичної правової держави: дисертація / Ю.Ф. Кравченко // Харків: Національний університет внутрішніх справ. 2003. 411 с.
16. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / М.С. Горшеньова, К.О. Закоморна, В.О. Ріяка та ін.; За заг. ред. В.О. Ріяки. 2-е вид., допов. і перероб. К.: Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
17. Колодій А.М. Принципи права України: монографія / А.М. Колодій // К.: Юрінком Інтер. 1998. 208 с.

Анотація

Оксюта О. Г. До проблеми визначення принципів адміністративно-правового регулювання адміністративного судочинства. – Стаття.

У статті, на основі аналізу наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства України, визначено та охарактеризовано принципи адміністративно-правового регулювання адміністративного судочинства. Встановлено, що принципи адміністративно-правового регулювання адміністративного судочинства являють собою вихідні ідеї, основоположні орієнтири, найвищі та найбільш значущі нор-

мативні правила, відповідно до яких відбувається вплив адміністративно-правових норм, методів та засобів на суспільні відносини в сфері організації адміністративного судочинства в Україні.

Ключові слова: принципи, принципи права, адміністративно-правове регулювання, адміністративне судочинство.

Анотація

Оксиута А. Г. К проблеме определения принципов административно-правового регулирования административного судопроизводства. – Статья.

В статье, на основе анализа научных взглядов ученых и норм действующего законодательства Украины, определены и охарактеризованы принципы административно-правового регулирования административного судопроизводства. Установлено, что принципы административно-правового регулирования административного судопроизводства представляют собой ключевые идеи, основополагающие ориентиры, высокие и наиболее значимые нормативные правила, в соответствии с которыми происходит воздействие административно-правовых норм, методов и средств

на общественные отношения в сфере организации административного судопроизводства в Украине.

Ключевые слова: принципы, принципы права, административно-правовое регулирование, административное судопроизводство.

Summary

Oksiuta O. H. The problem of determining the principles of administrative and legal regulation of administrative justice. – Article.

In the article, on the basis of analysis of scientific views of scientists and norms of the current legislation of Ukraine, the principles of administrative and legal regulation of administrative justice are defined and characterized. It is established that the principles of administrative and legal regulation of administrative justice are the initial ideas, basic guidelines, the highest and most significant normative rules according to which the influence of administrative legal norms, methods and means on public relations in the sphere of organization of administrative justice in Ukraine.

Key words: principles, principles of law, administrative and legal regulation, administrative justice.